

ประชาธิปไตยเชิงพุทธ: การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ Buddhist Democracy: A Pathway to Peaceful Coexistence

พิพัฒน์ แก้วใส

Pipat Kaewsai

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Education Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: 2526pipat@gmail.com

Received: 2025-08-20 Revised: 2025-11-17 Accepted: 2025-11-18

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประชาธิปไตยผ่านมุมมองการคิด วิเคราะห์และพฤติกรรม ศึกษาหลักธรรมการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนาที่เอื้อต่อ สันติสุข สันติภาพ และภราดรภาพในสังคม และส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระบอบ ประชาธิปไตยเชิงพุทธ ผลการศึกษาพบว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถประยุกต์ใช้ในการ ปกครองได้ เช่น หลักทศพิธราชธรรมสำหรับผู้นำที่เป็นพระมหากษัตริย์ และหลักอปริหานิย ธรรมสำหรับผู้นำหรือคณะผู้บริหารในระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้การปกครองที่พระพุทธเจ้าทรง ยกย่องสูงสุด คือการปกครองโดยธรรม หรือ ธรรมาธิปไตย ซึ่งถือความถูกต้องชอบธรรมเป็น ใหญ่ ระบอบประชาธิปไตยเชิงพุทธนั้นมุ่งหมายให้ทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองมีคุณธรรม จริยธรรมร่วมกันเพื่อความผาสุกและความเจริญของสังคมส่วนรวม อย่างไรก็ตามประชาธิปไตย ในปัจจุบันเน้นที่ตัวชี้วัดเชิงปริมาณ เช่น การเลือกตั้งและคะแนนเสียง จนทำให้หลักการอุดมคติ อย่างสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพดำรงอยู่เพียงในนาม การจะทำให้เป็น ประชาธิปไตยที่แท้จริงจำเป็นต้องพัฒนาฐานรากภูมิปัญญาและศีลธรรมของปัจเจกบุคคลให้ งอกงาม สามารถยกระดับสู่ธรรมาธิปไตย ซึ่งจะเป็นการปกครองที่ถูกต้องสมบูรณ์ตามอุดมคติ ทางการเมืองในทัศนะของพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ประชาธิปไตย, พระพุทธศาสนา, สันติ

ABSTRACT

This academic article aims to examine democracy through the lens of analytical thinking and behavior, to study the principles of governance in Buddhism that contribute to peace, harmony, and fraternity in society, and to promote social transformation within the framework of Buddhist democracy. The study found that Buddhist doctrines can be applied to governance, such as the Ten Royal Virtues (Dasavidha-rājadharma) for monarchs and the Aparihāniya-dhamma for leaders or administrators in democratic systems. The highest form of governance, as praised by the Buddha, is governance based on Dhamma or Dhammocracy, which upholds righteousness and legitimacy as the supreme principle. Buddhist democracy emphasizes that both rulers and the ruled should share moral and ethical conduct for the collective well-being and prosperity of society. However, modern democracy tends to focus primarily on quantitative indicators such as elections and vote counts, while leaving core ideals such as rights, liberty, equality, and fraternity largely in name only. To achieve genuine democracy, it is necessary to cultivate wisdom and morality at the individual level, enabling the development toward Dhammocracy, which represents the most just and complete form of governance according to the Buddhist political ideal.

Keyword: Democracy, Buddhism, Peace

บทนำ

ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่เป็นหลัก แนวคิดการปกครองโดยประชาชนนี้เป็นที่แพร่หลายทั่วโลกในปัจจุบัน ประเทศไทยเองนับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ก็รับระบอบประชาธิปไตยซึ่งเน้นหลักการว่าประชาชนอยู่ดีกินดีเป็นเป้าหมายสูงสุดของรัฐ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติประชาธิปไตยไทยเผชิญปัญหาการเมืองเผด็จการแฝงเร้นและการรัฐประหารหลายครั้ง จนทำให้การใช้อำนาจไม่เป็นไปตามเจตจำนงของประชาชนอย่างแท้จริง แนวโน้มการเมืองดังกล่าวก่อให้เกิดคำถามว่าเราจะทำให้ประชาธิปไตย “กินได้” หรือเกิดผลในทางปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของคนส่วนใหญ่ได้อย่างไร การศึกษาประชาธิปไตยเชิงพุทธจึงเกิดขึ้นเพื่อแสวงหาคำตอบและทางออก โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย หวังแก้ไขช่องว่างระหว่างอุดมคติกับความจริง ตลอดจน

สร้างสังคมสันติสุขจากรากฐานคุณธรรม แนวคิดการเมืองเชิงพุทธไม่ใช่เรื่องใหม่ หากพิจารณาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จะพบว่าในสังคมอินเดียโบราณที่การแบ่งชนชั้นวรรณะอย่างเข้มงวด ซึ่งนำไปสู่ความทุกข์ยากและความขัดแย้งระหว่างผู้คน พระองค์ทรง “ปฏิวัติระบบสังคม” ด้วยการก่อตั้งพุทธศาสนาและชุมชนสงฆ์ โดยรับคนทุกระดับฐานะเข้ามาอยู่ใต้พระธรรมวินัยอย่างเสมอภาค พุทธบริษัท 4 (ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา) ที่พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งขึ้นเปรียบเสมือน “องค์กร” ที่สมาชิกทุกรูปทุกคนปฏิบัติตามหลักธรรมและวินัยเพื่อความสงบสุขของตนเองและสังคมรอบข้าง กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นบนพื้นฐานแนวคิดแบบประชาธิปไตยและความเสมอภาคตั้งแต่แรกเริ่ม พระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะมีชาติกำเนิดสูงต่ำเพียงใด สามารถพัฒนาตนจนบรรลุธรรมความดีงามสูงสุดได้ และผู้ทรงธรรมคือ “พราหมณ์” ที่แท้จริง มิใช่ฐานันดรหรือวรรณะตามสายเลือด หลักคำสอนเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ บนฐานของการยอมรับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน สอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตยในอุดมคติ ด้วยเหตุนี้ ความสำคัญของการศึกษา ประเด็น “ประชาธิปไตยเชิงพุทธ” จึงอยู่ที่การสานต่อภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาให้เข้าไปเกื้อกูลระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ การผสมผสานหลักพุทธธรรมเข้ากับการปกครองจะช่วยให้ประชาธิปไตยเกิด “เนื้อหา” ที่เป็นคุณธรรม นำไปสู่การแก้ไขปัญหาคาความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำในสังคมอย่างยั่งยืน ขณะเดียวกันก็เป็นการตอกย้ำว่าหลักสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคทางการเมืองจะสัมฤทธิ์ผลได้ ต้องอาศัยรากฐานทางจริยธรรมของประชาชนในสังคมด้วย การศึกษานี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดทั้งในเชิงวิชาการรัฐศาสตร์เชิงพุทธ และในทางปฏิบัติสำหรับสังคมไทยและสังคมโลกที่มุ่งแสวงหาระบอบการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

ในการสร้างประชาธิปไตยที่มั่นคงและสงบสุข การพัฒนาคุณภาพพลเมือง ให้ความสำคัญพร้อมด้านคุณธรรมและสติปัญญาเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญ งานวิจัยจำนวนมากระบุว่าประชาธิปไตยจะทำงานได้ดีก็ต่อเมื่อประชาชนมีความเข้าใจและยึดมั่นในหลักการของระบอบนี้อย่างถูกต้อง และมีคุณภาพเพียงพอที่จะปกครองตนเองได้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2535) ได้ให้นิยามไว้ว่า “การปกครองประชาธิปไตยคือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตนเองได้” นัยของคำนิยามนี้ชี้ชัดว่าหัวใจของระบอบประชาธิปไตยอยู่ที่การยกระดับพลเมืองให้มีวินัยและความรับผิดชอบในตนเอง ประกอบกับการเคารพสิทธิผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมที่มุ่งพัฒนาคุณภาพมนุษย์เป็นสำคัญ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะผู้นำหรือผู้ตามก็ตาม ในสังคมพุทธ หากประชาชนได้รับการส่งเสริมศีลธรรมและปัญญาจนสามารถปกครองตนเองได้ ย่อมเอื้อต่อการปกครองบ้านเมืองในภาพรวมให้เป็นไปโดยธรรม นอกจากนี้ การ

ศึกษาแนวคิดประชาธิปไตยเชิงพุทธยังมีความสำคัญในแง่ของการเสนอทางเลือกเชิงคุณธรรมให้แก่การเมืองการปกครองปัจจุบัน ซึ่งเผชิญกับปัญหาความแตกแยกและทุจริตคอร์รัปชัน การผนวกหลักธรรมเข้าในโครงสร้างประชาธิปไตยจะช่วยหล่อหลอมท่าทีทางการเมืองที่ไม่ใช้อำนาจหรือผลประโยชน์ฝ่ายตน หากแต่เน้นความถูกต้องชอบธรรมและประโยชน์สุขส่วนรวมเป็นที่ตั้ง ดังพระราชดำรัสที่ว่า “ประชาธิปไตยจะตั้งอยู่ได้ก็ด้วยความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันของคนในชาติ” ซึ่งสอดคล้องกับหลักเมตตาธรรมทางพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่ง การศึกษาประชาธิปไตยเชิงพุทธมีความสำคัญต่อการเสริมสร้างค่านิยมและวัฒนธรรมการเมืองแบบใหม่ในสังคมไทย โดยอาศัยฐานทางศาสนาที่ประชาชนศรัทธา สอดคล้องกับแนวคิดของ ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2540: 84) ได้นำเสนอแนวทางพัฒนาประชาธิปไตยบนพื้นฐานพุทธธรรม 6 ประการ เช่น การกำหนดนโยบายพัฒนาคุณภาพคนในสังคมให้เป็นรูปธรรม การฟื้นฟูบทบาทวัดและพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม การนำหลักธรรมไปปรับใช้ในกฎกติกาของชุมชน และการบรรจุเนื้อหาพระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาทุกระดับ จากข้อเสนอแนะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการสร้างประชาธิปไตยให้หยั่งรากลึก ต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐ สถาบันการศึกษา ศาสนา และชุมชนในท้องถิ่นอย่างบูรณาการ จึงจะสามารถยกระดับจิตสำนึกพลเมือง และวัฒนธรรมการเมืองของสังคมได้อย่างแท้จริง อันเป็นเหตุผลให้การศึกษาประเด็นนี้มีความสำคัญและมีคุณค่าในการนำไปปฏิบัติให้เกิดผล

แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตย

ประชาธิปไตย เป็นคำที่ถอดมาจากคำอังกฤษ Democracy ซึ่งมีรากศัพท์ภาษากรีก demos แปลว่า “ประชาชน” และ kratos แปลว่า “อำนาจ” รวมความหมายว่าการปกครองที่อำนาจเป็นของประชาชน หรือประชาชนเป็นใหญ่ในการปกครอง โดยหลักการพื้นฐานของระบอบนี้คือการยอมรับ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคล ความเสมอภาค และเสรีภาพในการดำเนินชีวิตของประชาชนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน (โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, 2534 : 51) นิยามที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางที่สุดของประชาธิปไตยคือนิยามของอับราฮัม ลินคอล์น ประธานาธิบดีสหรัฐ เมื่อปี ค.ศ.1863 ที่ว่า “รัฐบาลของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน” ซึ่งสรุปแก่นแกนของระบอบประชาธิปไตยได้อย่างกระชับชัดเจนค่านิยามนี้ชี้ให้เห็น 3 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่

- 1) รัฐบาลของประชาชน – หน่วยอำนาจที่มาจากประชาชน
- 2) รัฐบาลโดยประชาชน – วิธีการได้มาซึ่งอำนาจผ่านความยินยอมและการมีส่วนร่วมของประชาชน

3) รัฐบาลเพื่อประชาชน – เป้าหมายของการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง

เชาวน์วัศ เสนพงศ์ (2547: 25) กล่าวว่าไว้ว่าองค์ประกอบเหล่านี้สอดคล้องกับหลัก อธิปไตยเป็นของปวงชน และ หน้าที่ของรัฐในการพิทักษ์สิทธิและเสรีภาพของประชาชน ซึ่งถือเป็นหัวใจของระบอบประชาธิปไตยในโลกสมัยใหม่ ในทางทฤษฎีการเมือง ประชาธิปไตยสามารถมองได้หลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นในฐานะรูปแบบการปกครอง แนวคิดทางปรัชญาการเมือง หรือวิถีชีวิตทางสังคมของมนุษย์ แต่โดยสาระแล้วทุกมิตีล้วนตั้งอยู่บนอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่เน้นคุณค่าเสรีภาพและความเสมอภาคของมนุษย์ควบคู่กันไป อุดมการณ์ดังกล่าวประกอบด้วยหลักการสำคัญหลายประการ ได้แก่

(1) อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน – การยอมรับว่าประชาชนทั้งหมดคือเจ้าของอำนาจอสูงสุดในการปกครองประเทศ มีสิทธิกำหนดอนาคตของตนเองและสังคม

(2) สิทธิและเสรีภาพของประชาชน – เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนมีเสรีภาพ เช่น เสรีภาพในการพูด การพิมพ์ การนับถือศาสนา และการชุมนุมโดยสงบ トラบใดที่ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่นและไม่กระทบความสงบเรียบร้อยของส่วนรวม

(3) ความเสมอภาค – ทุกคนเกิดมามีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน จึงพึงได้รับสิทธิโอกาส และการคุ้มครองทางกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน ไม่มีการแบ่งแยกโดยชนชั้น วรณะ สีผิว หรือฐานะความเป็นอยู่

(4) ภราดรภาพ – การอยู่ร่วมกันฉันมิตร เคารพกันเสมือนพี่น้อง ร่วมมือกันด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มุ่งผลประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าความเห็นแก่ตัว

(5) การเคารพเสียงข้างมากโดยคุ้มครองเสียงข้างน้อย – วิถีตัดสินใจในประเด็นสาธารณะใช้เสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ แต่ต้องไม่ละเมิดสิทธิพื้นฐานของเสียงส่วนน้อย กติกานี้ทำให้การตัดสินใจเป็นธรรมและได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย

หลักการทั้งห้านี้ถือเป็นโครงสร้างสำคัญของระบอบประชาธิปไตยร่วมสมัยที่ช่วยประกันว่าการปกครอง “โดยประชาชน” จะไม่กลายเป็นการกดขี่กันเองของคนหมู่มาก หากแต่ดำรงไว้ซึ่งความเป็นธรรมและความเสมอภาคของทุกภาคส่วนในสังคม อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ ประชาธิปไตยยังมีข้อบกพร่องและสามารถเสื่อมถอยได้หากปราศจากการตรวจสอบถ่วงดุลและจิตสำนึกทางคุณธรรมของผู้เกี่ยวข้อง นักปราชญ์กรีกโบราณอย่างเพลโตวิจารณ์ว่าประชาธิปไตยอาจนำไปสู่อนาธิปไตยหรือการปกครองโดยประชาชนที่ไร้ระเบียบวินัย และเปิดช่องให้ประชานิยมหรือผู้นำที่เก่งวาทศิลป์แต่ไร้ศีลธรรมขึ้นครองอำนาจได้ อย่างไรก็ตามเพลโตก็ยอมรับว่าประชาธิปไตยยังเป็นระบอบที่ “ดีในระดับหนึ่ง” และดีกว่าระบอบเผด็จการ

โดยสิ้นเชิง ส่วนในมุมมองของพระพุทธศาสนา แม้จะไม่มีคำเรียก “ประชาธิปไตย” โดยตรง แต่หลักธรรมหลายข้อก็สอดคล้องกับอุดมคติประชาธิปไตย ดังที่กล่าวแล้วว่าพระพุทธองค์ทรงย้ำเรื่องการยอมรับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเสมอภาค และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันโดยเคารพซึ่งกันและกัน ซึ่งตรงกับหัวใจของประชาธิปไตยยุคใหม่ยิ่งกว่านั้น พุทธศาสนายังเน้นให้บุคคลปกครองตนเอง ด้วยการมีวินัยและใช้ปัญญาไตร่ตรอง (self-governance) ก่อนที่จะไปปกครองผู้อื่นหรือสังคม ซึ่งเป็นการสร้างรากฐาน “ประชาธิปไตยภายใน” ให้แก่ปัจเจกบุคคลแต่ละคน อันจะส่งผลดีต่อประชาธิปไตยระดับสังคมโดยรวมในแง่การเคารพสิทธิ เสรีภาพ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (วิสุทธิ์ โพธิ์แทน, 2550: 47)

อนึ่ง แนวคิดประชาธิปไตยในสังคมปัจจุบันแบ่งรูปแบบการใช้อำนาจออกเป็นประชาธิปไตยทางตรงและทางอ้อม ในสังคมขนาดเล็กที่ประชาชนสามารถรวมตัวตัดสินใจโดยตรงได้นิยมใช้ประชาธิปไตยทางตรง เช่น การประชุมหมู่บ้านหรือการลงประชามติในบางประเด็น แต่สำหรับรัฐชาติสมัยใหม่ที่มีขนาดใหญ่ การปกครองเป็นไปในแบบ ประชาธิปไตยทางอ้อม หรือการเลือกผู้แทนไปใช้อำนาจแทนประชาชน ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้อยู่ในประเทศส่วนใหญ่ปัจจุบันและเรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม” แม้จะเป็นทางอ้อม แต่หลักการสำคัญ 5 ประการข้างต้นยังคงเป็นกรอบกำกับการใช้อำนาจของผู้แทนที่ได้รับเลือก ตั้งแต่การยืนยันว่าผู้แทนเหล่านั้นต้องมาจากการเลือกตั้งโดยเสรีและเป็นธรรม การใช้อำนาจต้องไม่ละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน รวมถึงมีการหมุนเวียนเปลี่ยนรัฐบาลเมื่อครบวาระ ไม่ผูกขาดอำนาจโดยกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง นอกจากนี้ ประชาธิปไตยสมัยใหม่ยังพัฒนากลไก การแบ่งแยกอำนาจ เป็น 3 ฝ่าย ได้แก่ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ เพื่อคานดุลกัน ป้องกันไม่ให้เกิดการรวบอำนาจและปกป้องสิทธิเสรีภาพประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

หลักการแบ่งอำนาจนี้แม้ไม่ได้กล่าวไว้ชัดเจนในคำสอนทางพระพุทธศาสนา แต่ก็มี ความคล้ายคลึงกับโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ในพระวินัย ที่กำหนดให้การทำสังฆกรรมต่างๆ ต้องอาศัยมติสงฆ์ (คล้ายฝ่ายนิติบัญญัติ) การบริหารกิจการคณะสงฆ์มีพระเถระผู้ใหญ่เป็นผู้นำ (คล้ายฝ่ายบริหาร) และการวินิจฉัยอธิกรณ์หรือข้อพิพาทในหมู่สงฆ์ต้องเป็นไปตามพระวินัยที่พระพุทธองค์บัญญัติ (คล้ายฝ่ายตุลาการและกฎหมายสูงสุดจะเห็นว่าหลักการประชาธิปไตย กับหลักการพระพุทธศาสนามีหลายจุดที่เกื้อกูลกัน

หลักการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจและการปกครอง ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดธรรมาภิบาลและสันติสุขในสังคมได้ โดยหลักใหญ่

ใจความคือ การถือธรรมเป็นใหญ่ (ธรรมาธิปไตย) ในการบริหารบ้านเมือง พระพุทธองค์ตรัสถึงอธิปไตย 3 ไว้ในพระไตรปิฎก (ที.ปา. 11 /228 /231) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ได้แก่

1. อัตตาธิปไตย (การถือเอาตนเองเป็นใหญ่)
2. โลกาธิปไตย (การถือเอาคนหมู่มากหรือกระแสโลกเป็นใหญ่)
3. ธรรมาธิปไตย (การถือเอาธรรมคือความถูกต้องดีงามเป็นใหญ่)

โดยทรงสอนให้ผู้ปกครองยึดถือธรรมาธิปไตยเหนืออธิปไตยอื่น ๆ หมายถึงการใช้อำนาจบนพื้นฐานคุณธรรมความถูกต้อง มากกว่าใช้ตามใจตนหรือคล้อยตามเสียงหมู่มากโดยขาดหลักการคำสอนนี้สะท้อนอยู่ในพุทธพจน์ที่ว่า “ที่ใดไม่มีสัตบุรุษ ที่นั้นไม่ควรเรียกว่าสภา” กล่าวคือ การตัดสินใจใด ๆ ในสังคมหรือที่ประชุม หากปราศจากคนดีมีธรรม (สัตบุรุษ) ย่อมไม่อาจเป็นที่ประชุมที่ชอบธรรมได้ดังนั้น แก่นหลักการปกครองของพุทธศาสนาคือการให้ธรรมะหรือคุณธรรมความดีงามเป็นเครื่องควบคุมการใช้อำนาจ เพื่อให้การปกครองนั้นก่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมตามอุดมการณ์ที่มุ่งหมาย

สุชีพร ปุณฺณนาฎาพ (2528) ได้กล่าวไว้ว่า ในการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา คุณสมบัติของผู้นำ ถือเป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข พระพุทธองค์ทรงวางหลักธรรมสำหรับผู้ปกครองไว้หลายชุด ที่สำคัญได้แก่ ทศพิธราชธรรม และ อปรีหานิยธรรม โดย ทศพิธราชธรรม เป็นธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์หรือผู้นำระดับสูง ซึ่งประกอบด้วยธรรมประจำใจ 10 ประการที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ ได้แก่ (ที.ม. (ไทย).10/68/86.) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

1. ทาน การให้และเสียสละทรัพย์สินเพื่อบำรุงเลี้ยงช่วยเหลือประชาชน ทำกิจการสาธารณประโยชน์
2. ศีล ความประพฤติดีงาม สุจริตทั้งทางโลก (เช่น ปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด) และทางธรรม (รักษาศีลห้าไม่ให้ขาด)
3. ปราจักขะ การบริจาคความสุขส่วนตน ยอมสละความสะดวกสบายของตนเพื่อประโยชน์สุขของปวงชน
4. อาชชวะ ความซื่อตรง จริใจต่อประชาชน ซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่และต่อพันธกรณีบ้านเมือง
5. มัททวะ ความอ่อนโยน สุภาพนุ่มนวล เคารพเหตุผล รับฟังผู้อื่น มีสัมมาคารวะทั้งต่อผู้อาวุโส ผู้เสมอกัน และผู้น้อย
6. ตบะ ความเพียรพยายามเผากิเลส มีวินัย ไม่เกียจคร้านในการปฏิบัติภารกิจ

เพื่อส่วนรวม[34]

7. อักโกระ ความไม่โกรธง่าย ไม่โมโหง่าย มีเมตตาโอบอ้อมต่อผู้ใต้ปกครอง แม้ต้องลงโทษก็ทำด้วยเหตุผลไม่ใช้อคติ

8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ไม่กดขี่ข่มเหงราษฎร เอ็นดูประชาชนเสมือนบิดาถึงบุตร เคารพสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน

9. ชันติ ความอดทน อดกลั้นต่อความลำบากและคำวิพากษ์วิจารณ์ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

10. อวิโรธนะ ความเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงไปในทางที่ผิด ไม่หวั่นไหวต่ออิทธิพลมิชอบ ยึดหลักการที่ถูกต้องมั่นคง

หลักทศพิธราชธรรมนี้มีได้จำกัดใช้เฉพาะองค์พระมหากษัตริย์ หากแต่ผู้นำทุกระดับสามารถน้อมนำไปปฏิบัติได้ เพื่อให้การใช้อำนาจเป็นไปโดยธรรมและยังประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างแท้จริง ดังตัวอย่างอ้างอิงถึงพระมหากษัตริย์ไทยที่ประชาชนเทิดทูนว่าทรงทศพิธราชธรรมอย่างครบถ้วน ก็ล้วนเป็นที่รักใคร่และศรัทธาของปวงราษฎร

สำหรับ อปรีหานิยธรรม นั้นเป็นหลักธรรมสำหรับการปกครองหมู่คณะหรือบ้านเมืองโดยส่วนรวม โดยเฉพาะในระบอบประชาธิปไตยที่มีการบริหารร่วมเป็นทีม หลักธรรมชุดนี้จะช่วยป้องกันไม่ให้การบริหารนั้นเสื่อมถอยและแตกความสามัคคี หากนำไปยึดถือจะส่งผลให้หมู่คณะเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง หลักอปรีหานิยธรรมมีจำนวน 7 ประการ ได้แก่ (ที.ม. 10/69/67-69) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

(1) หมั่นประชุมปรึกษาหารือกันเนื่องด้วยไม่ทอดทิ้งการสื่อสารแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างสมาชิก

(2) พร้อมเพรียงกันในการประชุมและการทำกิจกรรมต่างๆ คือมาประชุมตรงเวลาและเลิกประชุมพร้อมกัน รวมถึงร่วมแรงร่วมใจกันปกป้องชุมชนเมื่อเกิดภัย

(3) ไม่ตั้งหรือยกเลิกฎระเบียบโดยพลการ เคารพข้อตกลงดั้งเดิม ไม่ล้มล้างธรรมเนียมปฏิบัติที่ดีงามของหมู่คณะ

(4) เคารพนับถือผู้ใหญ่ ผู้มีประสบการณ์ และรับฟังความคิดเห็นของท่านเหล่านั้นด้วยความเต็มใจ

(5) ไม่ข่มเหงรังแกสตรี ให้เกียรติและคุ้มครองสตรีในสังคม ไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบหรือทำร้าย

(6) เคารพบูชาสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และอนุสรณ์สำคัญของชาติ ไม่ละเลยพิธีกรรมหรือประเพณีดีงามที่รวมใจผู้คน เช่น การบูชาเจดีย์สถานที่สำคัญ

(7) จัดการอารักขาคุ้มครองสมณะหรือนักบวชผู้ประพฤติธรรมในรัฐ เปิดโอกาสให้ท่านอยู่ได้อย่างสงบสุขและเป็นหลักขัดเกลาจิตใจประชาชนต่อไป

จะเห็นได้ว่าหลักธรรมทั้ง 7 ข้อข้างต้นครอบคลุมทั้งมิติการบริหาร (การประชุมและการพหุภาคี) มิติทางสังคม (ความพร้อมเพรียงและการเคารพบุคคลสำคัญ) และมิติคุณธรรม (การไม่เบียดเบียนและส่งเสริมศีลธรรม) ซึ่งล้วนเป็นรากฐานให้ชุมชนหรือรัฐธรรมนุญดำเนินไปอย่างราบรื่นและปรองดอง เมื่อผู้นำและสมาชิกหมู่คณะยึดถืออธิปไตยธรรม การปกครองย่อมเจริญก้าวหน้าไร้ความเสื่อมคลาย

กล่าวโดยสรุป หลักการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนามุ่งสร้าง ธรรมรัฐ คือ รัฐที่ยืนหยัดในคุณธรรมความถูกต้องทุกระดับ พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นว่า ธรรมาธิปไตยคือการปกครองที่ดีที่สุด ไม่ว่ารัฐจะใช้รูปแบบการปกครองใดก็ตาม หากมีธรรมาธิปไตยกำกับก็จะอำนวยประโยชน์สุขแก่ประชาชนได้ แต่ในทางกลับกัน ต่อให้ระบอบนั้นได้รับการยอมรับว่าดีเพียงใด หากขาดธรรมาธิปไตยแล้วก็ย่อมกลายเป็นการปกครองที่เลวร้ายในที่สุด หลักการนี้สอดคล้องกับมโนทัศน์เรื่อง “ธรรมาภิบาล” ในรัฐศาสตร์สมัยใหม่ ที่เน้นการใช้อำนาจอย่างโปร่งใส สุจริต เป็นธรรม ซึ่งเมื่อพิจารณาย้อนกลับไปก็จะพบรากฐานอยู่ในคำสอนพุทธศาสนามาเป็นเวลานานแล้ว

การเมืองเชิงพุทธบูรณาการ

การเมืองเชิงพุทธบูรณาการ หมายถึงการประสานหลักพุทธธรรมเข้ากับระบบการเมืองการปกครองในลักษณะที่ส่งเสริมกัน โดยไม่ขัดแย้งกับหลักการพื้นฐานของระบอบนั้นๆ ในบริบทประชาธิปไตย การเมืองเชิงพุทธมิได้ต้องการให้รัฐกลายเป็นรัฐศาสนาหรือปกครองโดยสงฆ์ หากแต่เน้นการปรับใช้คุณค่าทางศีลธรรมและหลักธรรมบางประการเพื่อยกระดับคุณภาพของประชาธิปไตยให้เป็นประชาธิปไตยที่มีธรรมาภิบาล และนำพาสังคมไปสู่ความสันติสุขอย่างยั่งยืน แนวทางนี้สอดคล้องกับความเห็นของนักวิชาการที่ว่าประชาธิปไตยจะมีความหมายต่อประชาชนอย่างแท้จริง ก็เมื่อประชาธิปไตยนั้นส่งผลให้คุณภาพชีวิตและศีลธรรมของคนส่วนใหญ่ดีขึ้น (หรือ “ประชาธิปไตยกินได้”) ไม่ใช่เพียงมีรูปแบบตามระบอบเท่านั้น (สมบุญ สุธาส์ 2527: 86) การบูรณาการพุทธธรรมจึงเน้นทั้ง กระบวนการ และ เป้าหมาย ของการเมืองควบคู่กัน กล่าวคือ ในด้านกระบวนการก็มุ่งให้การใช้อำนาจเป็นไปโดยธรรม มีความชอบธรรม โปร่งใส เคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง และในด้านเป้าหมายก็ให้ความสำคัญกับการบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของประชาชนส่วนใหญ่ ตรงตามเจตนารมณ์ “มหาชนิตายะ สุขายะ” ที่ระบุว่า การปกครองต้องมุ่งผลเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อความสงบสุขของมหาชนเป็นที่ตั้ง ตัวอย่างรูป

ธรรมของการเมืองเชิงพุทธที่ปรากฏมาตั้งแต่ยุคพุทธกาลคือ โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ ที่พระพุทธรเจ้าทรงวางหลักการไว้อย่างเป็นระบบ เปิดโอกาสให้สงฆ์ทุกชั้นมีส่วนร่วมและมีความเสมอภาคภายใต้พระธรรมวินัย กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็น “ศาสนาประชาธิปไตย” ตั้งแต่แรกเริ่มเลยทีเดียว ซึ่งพระพุทธรเจ้าบัญญัติพระวินัย ให้พระสงฆ์ปฏิบัติตาม แต่พระพุทธรเจ้ามีข้อยกเว้น จะเรียกว่าเสมอภาคได้หรือไม่ เช่นเรื่อง การแสดงปาฏิหาริย์ สอดคล้องกับแนวคิดของพระภิกษุวิริยคุณ (2536: 34) ได้กล่าวไว้จากหลักฐาน 6 ประการ ได้แก่

1. พระธรรมวินัยเป็นธรรมนุญสูงสุดของพระพุทธศาสนา พระพุทธรองค์ทรงมอบหมายให้พระธรรมคำสอนและพระวินัยข้อบังคับทำหน้าที่เป็นศาสดาแทนพระองค์หลังปรินิพพาน ดังพุทธวจนะ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอมอบพระธรรมและพระวินัยให้เป็นศาสดาของท่านทั้งหลายแทนตัวเรา” ซึ่งเสมือนการวางรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายสูงสุดไว้อย่างชัดเจน

2. ลักษณะของพระพุทธศาสนาคือทางสายกลาง ไม่นิยมความสุดโต่งซ้ายหรือขวาในการปกครองหรือดำเนินวิถีชีวิต โดยเน้นเหตุผลและความจริง (วิภาษวาทิ) เป็นหลักการสำคัญในการพิจารณาปัญหาและตัดสินใจ

3. ความเสมอภาคภายใต้พระธรรมวินัย บุคคลทุกวรรณะตั้งแต่กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ตลอดจนผู้ถูกเรียกว่า “จัณฑาล” หากเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องแล้ว ก็มีฐานะเท่าเทียมกัน ต้องปฏิบัติตามพระวินัยเดียวกัน และเคารพกันตามลำดับอาวุโสในการบวช มิใช่แบ่งชั้นวรรณะตามชาติกำเนิดอีกต่อไป

4. สิทธิและเสรีภาพของภิกษุสงฆ์ พระภิกษุทุกรูปมีสิทธิเสมอกันภายใต้พระธรรมวินัย เช่น สิทธิในการรับของแจกตามลำดับพรรษา, สิทธิรับภิกษาและอานิสงส์ภิกษาเท่าเทียมกัน, เสรีภาพในการจาริกไปเผยแผ่ธรรมในที่ต่างๆ และเลือกวัดจำพรรษา/อุคตงค์ได้ตามความประสงค์ トラบที่ไม่ขัดพระวินัย

5. มีการแบ่งอำนาจหน้าที่ในการปกครองสงฆ์ การบัญญัติพระวินัยเป็นหน้าที่ของพระพุทธรองค์ แต่การวินิจฉัยคดีความตามพระวินัยเป็นหน้าที่ของสงฆ์ (เรียกว่า “พระวินัยธรรม”) ซึ่งคล้ายการแยกอำนาจนิติบัญญัติและตุลาการ และการบริหารคณะสงฆ์โดยพระมหาเถระผู้ใหญ่ก็เปรียบได้กับฝ่ายบริหารที่ดูแลหมู่คณะให้สงบเรียบร้อย

6. การใช้เสียงข้างมากในการตัดสินใจ หรือมติเสียงข้างมากในการวินิจฉัยอธิกรณ์/ข้อขัดแย้งต่างๆ หากฝ่ายใดได้รับเสียงสนับสนุนมากก็ให้ฝ่ายนั้นเป็นผลการตัดสิน เหมือนหลักเสียงข้างมากในระบอบประชาธิปไตย

จากหลักฐานทางพระวินัยข้างต้น เราจะเห็นพัฒนาการของกลไกประชาธิปไตย

และธรรมาภิบาลในพุทธศาสนา ซึ่งสามารถประยุกต์เป็นบทเรียนสำคัญสำหรับสังคมปัจจุบันได้ กล่าวคือ การมีกฎหมายสูงสุดที่ตั้งอยู่บนหลักศีลธรรม (พระธรรมวินัย), การเปิดโอกาสให้ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม (วาทได้ไม่เลือกวรรณะ), การเคารพสิทธิและเสรีภาพภายใต้ขอบเขตที่เหมาะสม (สิทธิสงฆ์ตามพรราชา), การแบ่งแยกบทบาทหน้าที่และถ่วงดุลอำนาจ (บทบาทพระพุทธเจ้าและสงฆ์), และการใช้มติเสียงข้างมากตัดสินปัญหา ทั้งหมดนี้คือส่วนผสมของประชาธิปไตยกับคุณธรรมที่พระพุทธศาสนาประยุกต์ใช้อย่างได้ผลในชุมชนสงฆ์กว่าสองพันปี ประชาธิปไตยเชิงพุทธบูรณาการ จึงหมายถึงการนำคุณค่าสำคัญเหล่านี้มาเสริมสร้างการเมืองประชาธิปไตยในปัจจุบัน เช่น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเคารพในเหตุผลและคุณธรรม การสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่ยึดหลักเมตตา กรุณา และขันติธรรมต่อความเห็นต่าง ตลอดจนการเน้นย้ำว่าผู้ดำรงตำแหน่งสาธารณะต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตและจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก นอกจากนี้ รัฐพึงสนับสนุนบทบาทของผู้นำทางศีลธรรมในสังคม เช่น องค์กรศาสนา ปัญญาชน และสื่อมวลชนที่มีความรับผิดชอบ ในการทำหน้าที่ส่งเสริมคุณธรรมและตรวจสอบผู้มีอำนาจไปพร้อมกัน อุดมการณ์ประชาธิปไตยและอุดมการณ์ธรรมจักรสามารถไปด้วยกันได้ หากมีความเข้าใจและตั้งอยู่บนความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์

อย่างไรก็ตาม การจะทำให้การเมืองเชิงพุทธเป็นจริงได้นั้นจำต้องอาศัย การพัฒนาทางสังคม ควบคู่ไปด้วย ในยุคปัจจุบันที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว นักคิดหลายท่านชี้ว่าเราสามารถกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงนั้นได้มากขึ้นผ่านนโยบายและการเรียนรู้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เอื้อต่อประชาธิปไตยเชิงพุทธ ได้แก่ การศึกษาที่มุ่งสร้างพลเมืองให้คิดอย่างมีวิจารณญาณและมีจิตสำนึกสาธารณะ การสร้างวัฒนธรรมการเมืองแบบปรึกษาหารือ (deliberative democracy) ที่ทุกฝ่ายรับฟังกันด้วยเหตุผลและเคารพความเห็นต่าง ตลอดจนการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและชุมชนให้มีบทบาทจัดการตนเองตามหลักธรรมาภิบาล แนวทางเหล่านี้สอดคล้องกับหลักอภิปรายธรรมที่ให้ชุมชนหมั่นประชุมปรึกษาและไม่ลู่แก่อำนาจโดยพลการ รวมถึงตรงกับข้อเสนอแนะของวัชรินทร์ ปัญญาประเสริฐ ที่ให้ฟื้นฟูบทบาทวัดและชุมชนในการร่วมกันกำหนดกติกาสังคมตามหลักธรรม

กล่าวได้ว่าการเมืองเชิงพุทธบูรณาการเป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการที่ต้องค่อยเป็นค่อยไป การสร้างประชาธิปไตยเชิงคุณธรรมจำต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วน และการปรับวิถีคิดของคนในสังคมให้เห็นคุณค่าของหลักธรรมในชีวิตประจำวัน เมื่อใดที่ประชาชนถือธรรมเป็นใหญ่ในใจตน เมื่อนั้นประชาธิปไตยที่เป็นทางการก็จะได้รับพลังหนุนให้ดำเนินไปในวิถีทางที่ถูกต้อง เกิดเป็น “ประชาธิปไตยธรรมิก” หรือประชาธิปไตยที่มีธรรมกำกับอย่างแท้จริง

ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืน

ความเสมอภาคเชิงพุทธในสังคมประชาธิปไตย

ความเสมอภาค (equality) ถือเป็นหลักการพื้นฐานประการหนึ่งของประชาธิปไตย การที่มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันโดยกำเนิดและพึงได้รับสิทธิและโอกาสทางสังคมการเมืองอย่างเท่าเทียม คือหัวใจของอุดมการณ์ประชาธิปไตยทุกประเภท (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตโต), 2535: 76) ในพระพุทธศาสนาก็นับว่าหลักความเสมอภาคไว้เช่นกัน ตั้งแต่ระดับจิตใจคือการมองคนทุกคนด้วยเมตตาอย่างเสมอกัน ไปจนถึงระดับโครงสร้างสังคมคือการไม่แบ่งแยกชนชั้นวรรณะและให้ความเป็นธรรมกับทุกเพศทุกวัย หลักฐานในพระไตรปิฎกหลายแห่งบ่งชี้ว่าพระพุทธองค์ทรงพยายามลบล้างระบบชนชั้นที่อยู่ดิตรรมในสมัยของพระองค์ ยกตัวอย่างเช่น รับสีกขาบทให้วรรณะต่ำสามารถบวชได้ดังเรื่องพระอุบาลี (ช่วงตัดผมวรรณะต่ำที่ได้บวชและต้องกราบไหว้พวกกษัตริย์ที่บวชตามหลังเพราะอาวโสบรรพชา) หรือเรื่องพระราชะ (พราหมณ์ยากจนที่ไม่มีใครบวชให้จนพระพุทธเจ้าต้องรับเป็นพระอุปัชฌาย์ด้วยพระองค์เอง) เหตุการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงถือคนทุกคนเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน มีสิทธิเท่าเทียมที่จะเข้าถึงพระธรรม ไม่จำกัดด้วยชาติกำเนิดหรือฐานะทางเศรษฐกิจ เมื่อพิจารณาสังคมสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จะพบหลักความเสมอภาคปรากฏอย่างเด่นชัด: ภิกษุทุกรูปอยู่ใต้พระวินัยเดียวกัน ไม่ว่าจะมาจากวรรณะหรือถิ่นกำเนิดใด โดยมีหลัก “สมณะศากยบุตร” ที่กล่าวว่าเมื่อบวชแล้ว วรรณะเดิมจะถูกลบเลิก ลำดับการยกย่องกันให้ดูที่พรบการบวชแทนชาติกำเนิด ดังพุทธพจน์ที่ว่า “คุณานานาแม่น้ำไหลลงสู่มหาสมุทรก็เป็นน้ำเค็มหนึ่งเดียวกัน ฉนใด วรรณะ 4 เมื่อออกบวชแล้วก็ละวรรณะเดิม กลายเป็นสมณะศากยบุตรเสมอกัน

ดังนั้นภายในสังคมสงฆ์จึงไม่มีการเลือกปฏิบัติหรือแบ่งแยกโดยชาติกำเนิดหรือวรรณะ หากแต่พิจารณากันที่ความประพฤติและพรบชาญาณเป็นสำคัญ นอกจากนี้ในคัมภีร์ยังกล่าวถึงการอุปสมบทภิกษุณี (สตรี) ว่ามีสถานะเสมอภาคกับภิกษุในแง่การเข้าถึงธรรม แม้จะมีวินัยบางข้อแตกต่างกันแต่ก็เพื่อความเหมาะสมทางสังคมยุคนั้น มิใช่เพราะเห็นว่าบุรุษเหนือกว่าสตรีแต่อย่างใด ในยุคพุทธกาลมีสตรีจำนวนมากบรรลุดรรชนีสูง เช่น พระอรหันต์และพระโสดาบัน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงยกย่องบางรูปให้เป็นเอตทัคคะ (เลิศ) คู่กับคณะชาย เช่น นางวิสาขาที่เลิศในการถวายทาน เปรียบกับอนาถบิณฑิกเศรษฐีฝ่ายชาย หรือนางเขมาเถรีที่เลิศทางปัญญา เปรียบกับสารีบุตรฝ่ายชาย เป็นต้น แสดงให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงให้โอกาสและคุณค่าแก่สตรีไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าบุรุษในทางธรรม (พุทธทาสภิกขุ, 2531: 57) ในระดับหลักการทั่วไป พระพุทธศาสนายังสอนเรื่อง ความไม่ลำเอียง (อคติ 4) ไว้อย่างชัดเจน อคติ 4 ได้แก่

การลำเอียงเพราะรัก (ฉันทาคติ), เพราะชัง (โทษาคติ), เพราะเขลา (โมหาคติ) และเพราะกลัว (ภยาคติ) ถือเป็นเหตุแห่งความอยุติธรรมที่ทำลายความเสมอภาคในสังคม (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2528: 102) ตัวอย่างเช่น ผู้พิพากษาที่ดีต้องไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพราะชอบพอส่วนตัว, ไม่ตัดสินโทษเกินจริงเพราะความโกรธเกลียด, ไม่ปล่อยคนผิดเพราะได้รับสินบนหรือหลงเชื่อผิดๆ และไม่หวั่นเกรงอิทธิพลจนไม่กล้าตัดสินตามความเป็นธรรม หลักการนี้แสดงถึงจุดร่วมระหว่างพุทธธรรมกับอุดมคติประชาธิปไตย นั่นคือการยืนหยัดในความเป็นกลางและความยุติธรรม ผู้ปกครองหรือผู้พิพากษาที่มีคุณธรรมจะต้องปฏิบัติอย่างเสมอภาคต่อประชาชนหรือคู่ความทุกฝ่าย หากสังคมใดปราศจากอคติ โอกาสที่ทุกคนจะได้รับความเป็นธรรมย่อมเกิดขึ้นจริง ความเสมอภาคจึงมิใช่แค่หลักการทางกฎหมายเท่านั้น แต่รวมถึงทัศนคติทางจริยธรรมในการปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาและกรุณา

ในสังคมประชาธิปไตยยุคปัจจุบัน หลักความเสมอภาคปรากฏในรูปของ ความเสมอภาคทางการเมือง (ทุกคนมีหนึ่งเสียงเท่ากันในการเลือกตั้งและมีสิทธิเข้ารับตำแหน่งทางการเมืองหากมีคุณสมบัติ), ความเสมอภาคทางกฎหมาย (ทุกคนอยู่ใต้กฎหมายเดียวกัน ทำผิดต้องรับโทษเท่าเทียมกัน), ความเสมอภาคทางโอกาส (ได้รับโอกาสในการศึกษา ทำงาน และพัฒนาตนเองโดยไม่ถูกกีดกันด้วยชาติกำเนิดหรือฐานะ) และ ความเสมอภาคทางสังคม/เศรษฐกิจ (รัฐพยายามลดช่องว่างระหว่างคนรวยคนจน สร้างระบบสวัสดิการเพื่อให้คุณภาพชีวิตพื้นฐานของพลเมืองใกล้เคียงกัน) หลักความเสมอภาคเหล่านี้ย่อมสอดคล้องกับคตินิยมทางพุทธที่ว่า “บุคคลแม้ต่างกันด้วยชาติกำเนิด ก็สามารถเป็นผู้ประเสริฐได้ด้วยการกระทำ” กล่าวคือ สิ่งที่กำหนดคุณค่าของคนมิใช่ชาติตระกูล หากแต่เป็นการกระทำและคุณธรรมความดีที่บุคคลนั้นสั่งสม หากรัฐใดสามารถส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงโอกาสและพัฒนาตนเองได้เต็มที่โดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ รัฐนั้นก็จะมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ ช่วยกันสร้างสรรค์สังคมให้ก้าวหน้าโดยพร้อมเพรียง

นอกจากนี้ หลักพุทธธรรมหลายข้อยังช่วยเสริมสร้างความเสมอภาคและสามัคคีธรรมในสังคม อาทิ สังคหวัตถุ 4 (ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา) ที่ส่งเสริมการแบ่งปัน ช่วยเหลือ พุดจาไพเราะ และวางตนเสมอต้นเสมอปลายกับทุกคน และ สาราณียธรรม 6 (เมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรม, ทานอันเป็นไปในธรรม, สีสสามัญญตา, ทิฏฐิสามัญญตา) ที่ส่งเสริมให้คิดพุดทำด้วยเมตตา แบ่งปันสิ่งของกัน มีศีลและความเห็นที่ดีร่วมกัน คุณธรรมเหล่านี้หากประชาชนยึดถือปฏิบัติ สังคมก็จะร่มเย็นเป็นปึกแผ่น ประชาชนจะมองเห็นและกันด้วยความเคารพและหวังดี ไม่เกิดการดูแคลนแบ่งชนชั้นวรรณะหรือความแตกแยก ร้าวฉาน ซึ่งล้วนตรงกับจิตวิญญาณของประชาธิปไตยที่ต้องการให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างเป็นพ

น้อง (ภราดรภาพ) ภายใต้หลักนิติธรรมและความเท่าเทียม

สรุป

จากการศึกษาข้างต้นจะเห็นว่า “ประชาธิปไตยเชิงพุทธ” เป็นการผสมผสานระหว่างหลักการประชาธิปไตยกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน โดยมีเป้าหมายร่วมกันคือการสร้างสังคมที่สงบสุขเป็นธรรมและเคารพศักดิ์ศรีของมนุษย์ทุกคน ประชาธิปไตยนั้นให้กรอบทางการเมืองที่ประชาชนมีสิทธิมีเสียงและมีความเสมอภาค แต่ตัวกรอบเพียงอย่างเดียวไม่อาจรับประกันความผาสุกของส่วนรวมได้ หากผู้คนยังขาดคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม พระพุทธศาสนาจึงเข้ามาเติมเต็มในส่วนนี้ด้วยการเน้น การพัฒนาคน ให้เป็น “คนดี” มีศีลธรรม มีปัญญา รู้ผิดชอบชั่วดี เมื่อประชาชนแต่ละคนสามารถปกครองตนเองได้ มีวินัยในตนเอง เคารพสิทธิผู้อื่น และพร้อมร่วมมือกันบนฐานเมตตาธรรม แล้ว ระบบประชาธิปไตยก็จะมี “เนื้อแท้” ที่เข้มแข็ง รองรับ “รูปแบบ” ที่วางไว้ให้ทำงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ซึ่งก็คือการเกิดธรรมาธิปไตยในการปกครองบ้านเมืองนั่นเอง ตัวอย่างรูปธรรมคือถ้าผู้แทนประชาชนทุกคนยึดมั่นในทศพิธราชธรรม และประชาชนทุกคนส่งเสริมเรียกร้องอย่างมีสติปัญญาเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ไม่ใช่เพื่อประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เท่านั้น ระบบประชาธิปไตยก็จะดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้องชอบธรรม ปราศจากการฉวยโอกาสและความแตกแยก การหลอมรวมประชาธิปไตยกับพุทธธรรมจึงเสมือนการเสริมเหล็กแกนในให้กับโครงสร้างประชาธิปไตย ทำให้ระบอบการปกครองนี้มีความมั่นคงทั้งในเชิงระบบและเชิงคุณธรรม

นอกจากนี้ การนำหลักพุทธธรรมมาใช้ยังช่วยแก้ปัญหาที่ระบอบประชาธิปไตยแบบตะวันตกประสบ เช่น วิกฤตศรัทธาต่อการเมือง และความสับสนทางความคิดที่นำไปสู่ความรุนแรง เพราะหลักพุทธธรรมส่งเสริม สันติวิธี และ สายกลาง ในการแก้ปัญหา เมื่อผู้ขัดแย้งกัน เคารพศักดิ์ศรีและรับฟังกันด้วยเมตตา ความรุนแรงย่อมบรรเทาลง อีกทั้งพุทธศาสนาสอนเรื่อง อิทัปปัจจยตา หรือความสัมพันธ์เชิงเหตุปัจจัย ทำให้ผู้คนเข้าใจว่าความเห็นต่างเป็นเรื่องธรรมดา แต่สามารถจัดสรรได้ด้วยปัญญาและความร่วมมือ ผลคือเกิด “วัฒนธรรมประชาธิปไตยแบบอารยะ” ที่แข่งขันกันด้วยเหตุผลและศีลธรรม ไม่ใช่ด้วยอาวุธหรือเล่ห์เพทุบาย

อย่างไรก็ดี การจะขับเคลื่อนประชาธิปไตยเชิงพุทธให้บรรลุผล จำเป็นต้องยอมรับความจริงว่า ต้องใช้เวลาและความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง การปลูกฝังค่านิยมใหม่ในทางการเมืองต้องเริ่มจากการศึกษาและการสร้างสำนึกพลเมืองตั้งแต่ระดับพื้นฐาน เช่น ในครอบครัว โรงเรียน

และชุมชนท้องถิ่น การเผยแพร่หลักธรรมให้เข้าใจง่ายและทันสมัยก็เป็นอีกส่วนสำคัญที่พระสงฆ์ นักวิชาการ และสื่อมวลชนควรร่วมมือกัน หากทุกฝ่ายในสังคมเกื้อหนุนกันเช่นนี้ เราอาจได้เห็น “การปฏิวัติโดยสันติ” ที่เปลี่ยนแปลงสังคมสู่ระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงและตั้งมั่นอยู่บนรากฐานคุณธรรมอย่างยั่งยืน ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ธรรมะย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” เมื่อสังคมทั้งหมดประพฤติธรรมเป็นนิสัย ประชาธิปไตยก็จะได้รับการรักษาให้ยั่งยืนสืบไป

องค์ความรู้ที่ได้รับ

จากการศึกษาประชาธิปไตยเชิงพุทธ พบว่า การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับระบอบประชาธิปไตยสามารถสร้างแนวทางใหม่ในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติได้อย่างเป็นรูปธรรม แก่นสำคัญของการเมืองมิได้จำกัดอยู่เพียงอำนาจหรือผลประโยชน์ แต่คือการสร้างอิทธิพลทางสังคมที่สอดคล้องกับคุณค่าทางศีลธรรม หลักธรรมสำคัญ เช่น ทศพิธราชธรรม และอปริหานิยธรรม ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของความซื่อสัตย์ ความเสียสละ และการปรึกษาหารือในการปกครอง ขณะที่แนวคิดการเมืองเชิงพุทธบูรณาการได้สะท้อนให้เห็นถึงการนำค่านิยมทางพุทธศาสนามาเชื่อมโยงกับนโยบายสาธารณะ เพื่อสร้างสังคมที่มีความเป็นธรรม ลดความเหลื่อมล้ำ และเสริมสร้างสวัสดิการสังคม

นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องความเสมอภาคเชิงพุทธยังตอกย้ำว่า มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาไปสู่ความดีงามได้โดยไม่จำกัดเพศ วรณะ หรือฐานะ ซึ่งสอดคล้องกับอุดมการณ์ประชาธิปไตยที่เน้นสิทธิ เสรีภาพ และภราดรภาพ การผสมผสานหลักพุทธธรรมเข้ากับ

ระบอบประชาธิปไตยจึงมิใช่เพียงการกำหนดรูปแบบการปกครอง แต่ยังเป็นการสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่ตั้งอยู่บนความเมตตา ความยุติธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้ชี้ชัดว่า “ประชาธิปไตยเชิงพุทธ” มีศักยภาพในการเป็นรากฐานของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปสู่ความสงบสุข ความเสมอภาค และความปรองดองที่ยั่งยืน อันเป็นแนวทางสำคัญในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของสังคมร่วมสมัย

ข้อเสนอแนะ

1. กำหนดนโยบายพัฒนาคุณภาพของประชาชนในระดับชาติ ภาครัฐควรมีนโยบายและแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจนในการพัฒนาการศึกษาศีลธรรมและจิตสำนึกพลเมืองของคนในสังคม ให้เป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขตามวิถีไทย ควบคู่ไปกับการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิทธิหน้าที่ และหลักการประชาธิปไตยให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึง

2. พื้นฟูบทบาทของวัดและพระสงฆ์ในชุมชน ส่งเสริมให้วัดและพระภิกษุมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต เช่น การจัดอบรมคุณธรรมจริยธรรมเยาวชน การเป็นศูนย์กลางกิจกรรมจิตอาสา และการเป็นที่ปรึกษาทางใจแก่ประชาชน สิ่งเหล่านี้จะช่วยยกระดับศีลธรรมในสังคมและสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างวัดกับองค์กรชุมชนในการแก้ปัญหาสังคม

3. สนับสนุนองค์กรประชาชนและท้องถิ่นในการใช้หลักธรรมบริหารชุมชน ให้อำนาจและงบประมาณแก่ชุมชนท้องถิ่นในการกำหนดกฎระเบียบหรือโครงการต่างๆ ที่ยึดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เช่น หลักเศรษฐกิจพอเพียง, สวัสดิการแบบเอื้ออาทร, โครงการปลูกฝังคุณธรรมในสถานศึกษาในท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของกิจการของตนเองอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์. (2534). **รัฐศาสตร์กับการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ตะเกียง.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ ปยุตโต). (2535). **การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุชีพร บุญญานุภาพ. (2538). **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.
- สุขพัฒน์ อนนท์จารย์. (2543). **รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์**. ขอนแก่น: สำนักพิมพ์อนันท์

จารย์.

พุทธทาสภิกขุ. (2531). **การเมืองกับธรรมะ**. กรุงเทพมหานคร: อรุณวิทยา.

สมบุรณ์ สุขสำราญ. (2527). **พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง**.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระภวนาวิริยคุณ. (2536). **รัฐศาสตร์เชิงพุทธและบทวิเคราะห์ทักษิณมิกส์**. ปทุมธานี:

มูลนิธิธรรมกาย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราช**

วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2540). **ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร:

สามัคคีสาส์น.

เชาวน์วัศ เสนพงศ์. (2547). **การเมืองการปกครองไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหา

วิทยาลัยรามคำแหง.

วิสุทธิ โพธิ์แท่น. (2550). **แนวคิดพื้นฐานของประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักฝึกอบรม

เผยแผ่ และประชาสัมพันธ์ สถาบันพระปกเกล้า.